

EKONOMICKÉ SANKCE V KONTEXTU TEORIE SPRAVEDLIVÉ VÁLKY

ECONOMIC SANCTIONS IN THE CONTEXT OF JUST WAR THEORY

Zdeněk Mikulka, Vendula Hynková

Abstract: *In their article the authors point out the possibility of using economic tools, concretely economic sanctions, in process of examining condition and possibility of morally authorized use of armed force (ius ad bellum) in accordance with just war theory (bellum iustum) in context of effort to maintain the rules of ethics peaceful coexistence in occasion of building a global community of independent states.*

Klíčová slova: *spravedlivá válka, ekonomické sankce, etika mírového soužití, embargo*

1 Úvod

Otázky globální spravedlnosti související se snahou o vytvoření globálního společenství nezávislých států, jakési světové mírové federace postavené na globálním konstitucionalismu, globálním vládnutí v jednotlivých státech a v globálním společenství států, přináší nová dilemata. Ty se dotýkají především morálních, právních, politických, vojenských a ekonomických otázek souvisejících s aplikací pravidel *etiky mírového soužití*, která vychází z Charty organizace spojených národů, Všeobecné deklarace lidských práv a z filozoficko [1] – teologických [2] východisek definovaných jako *přirozený mravní zákon (lex naturalis)*.

Navzdory tomu, že Charta organizace spojených národů zakotvila obecný zákaz použití síly při řešení konfliktů vznikajících v globálním prostředí, ozbrojené konflikty vznikaly i po roce 1945. V dalším průběhu dvacátého století bylo v mezistátních ozbrojených konfliktech zabito přibližně 40 milionů civilních obyvatel a v konfliktech vnitrostátních bylo vlastními politicko-vojenskými reprezentacemi zabito 170 milionů občanů [3]. Klíčovým tématem *etiky mírového soužití* je tedy bezpochyby otázka objektivního posouzení a legitimního použití vojenské síly při řešení současných konfliktů vznikajících v globálním prostředí.

Jedním z možných teoretických východisek pro použití vojenské síly při řešení současných konfliktů v globálním prostředí je *teorie spravedlivé války (bellum iustum)*. Jako integrální součást *etiky mírového soužití* nabízí na teoretické i aplikační rovině možnost posouzení morálně oprávněného použití ozbrojené síly (*ius ad bellum*), nalezení morálně oprávněného způsobu jednání ve válce a při vedení vojenské činnosti (*ius in bellum*), morálně oprávněného způsobu jak používání vojenské síly ukončit (*ius post bellum*) a přijmout následná opatření, která v souladu s principy *etiky mírového soužití* umožní dosažení spravedlivého míru. Teorii spravedlivé války lze tedy vnímat jako „...výraz morálního závazku politických činníků, aby si svědomitě tvořili úsudek

a hledali menší zlo, aby při nezbytně nutném užití násilí stále měli před očima cíl – mírové soužití“ [4].

Použití vojenské síly při řešení současných konfliktů vznikajících v globálním prostředí tzn. vznik ozbrojených konfliktů a válek zasahuje lidskou společnost i osudy jednotlivců naprosto specificky a přirozeně vyvolává potřebu hledat jejich příčiny a zaujímat k nim postoje. Příčiny lze rozdělit do pěti kategorií.

Za *psychologické* příčiny lze považovat agresivitu [5], pocity skupinové deprivace a frustrace, spojení psychopatologické osobnosti s rolí vůdce (Stalin, Hitler apod.) a v neposlední řadě i skutečnost, že válečný konflikt a konkrétně vedení bojové (vojenské) činnosti nabízí člověku naplnění některých lidských potřeb nebo jejich přítažlivých (někdy nebezpečných) kombinací. Očekávání, že válka naplní lidské potřeby, je přítomno téměř ve všech společnostech, bez ohledu na jejich sociokulturní, socioekonomickou, politickou, religiózní nebo intelektuální rozdílnost [6].

Mezi *kulturní (etnické a religiózní)* příčiny patří snaha o národní či etnické sebeurčení - např. dekolonizační boje za samostatnost, vnitřní boje v multietnických státech a také religiózní netolerance a z ní vyplývající agresivita. Za *ekonomické* příčiny ozbrojených konfliktů a válek lze považovat vysoké majetkové a příjmové rozdíly (bohatství a s ním spojená nutná míra korupce mocných vzbuzuje nenávisť chudých), dále nerostné zdroje (zvláště zásoby ropy) a také obchod se zbraněmi. *Politickými* příčinami jsou existence autoritativních a represivních režimů, případná zhroucení státních zřízení, která otevírají prostor pro interkomunální ozbrojené konflikty. Další kategorií příčin vzniku ozbrojených konfliktů a válek jsou příčiny *geografické*, které souvisí s existencí konfliktu, nepřátelského etnika nebo náboženství v sousedním státě. Poslední kategorií jsou příčiny *demografické*, související s rychlým populačním růstem a vysokým podílem nezaměstnaných s žádným, nebo pouze základním vzděláním bez upotřebitelné pracovní (odborné) kvalifikace.

Postoje k válečnému konfliktu lze (z pohledu morální či politické filozofie) rozdělit na čtyři základních přístupů [3]. Prvním z nich je *realismus*. Z realistického úhlu pohledu umožňuje válka jako naprosto nepřekonatelný fenomén používat pro kontakt mezi zúčastněnými subjekty (státy, národy, etniky, skupinami, společenskými vrstvami apod.) odlišná pravidla než jaká jsou obvyklá pro běžný mezilidský kontakt a proto také nelze uplatňovat morální zásady a tudíž není možné nárokovat požadavky vycházející z etiky mírového soužití [7, 8]. Druhým možným přístupem je *militarismus*. Podobně jako v případě realismu se ani militarismus ve vztahu k válce nevymezuje nijak kriticky. Jeho postoj k válce je permissivní, k nároku uplatňovat morální zásady v souvislosti s vedením válečného konfliktu relevantní. Válka je vnímána jako fenomén, který přináší více morálních pozitiv než negativ [9]. Třetím myšlenkovým přístupem je *pacifismus*. Jeho základní výchozí tezí je, že válečný konflikt je z morálního hlediska vždy špatný a proto je nutno jej definitivně odstranit. Tato teze stála u zrodu Společností národů a později Organizace spojených národů. Nejvýznamnější pacifistický myšlenkový proud vychází z teologicko-etických postojů, které mají kořeny v křesťanství [10]. Posledním přístupem je *teorie spravedlivé války* (*bellum iustum*), která je charakteristická hledáním možné střední cesty mezi absolutním odmítnutím války jako legitimního prostředku mezinárodní politiky (*pacifismus*) a ochotou ji v nějaké podobě tolerovat (*realismus*) nebo preferovat (*militarismus*). Východiskem konceptu spravedlivé války je *rozlišování* mezi válkami morálně ospravedlnitelnými, z hlediska aktéra spravedlivými a morálně neospravedlnitelnými, tedy nespravedlivými. K rozlišení mezi spravedlivou a nespravedlivou válkou slouží konkrétní kritéria *ius ad bellum* [11], která budou, společně se vznikem, vývojem, základními principy *bellum iustum* a současným pojetím kritérií

ius ad bellum - včetně jejich interpretace z pohledu jedné z klíčových postav současné diskuse o teorii spravedlivé války Michaela Walzera - podrobněji rozebrána v následující kapitole.

2 Teorie spravedlivé války

2.1 Historický vývoj teorie spravedlivé války

Teorie spravedlivé války má hluboké teologické a filozofické kořeny. Už starověcí čínští filozofové Mozi nebo Mencius psali o nespravedlnostech, kterým lidé čelí a jejichž náprava je podmíněna použitím ozbrojené síly. Také buddhistická Bhagavadgíta řeší témata související s postojem k ozbrojenému konfliktu [9].

V západní civilizaci jsou otázky použití zbraní v kontextu morální odpovědnosti spojeny již se starověkým Řeckem. Z předsokratovského období je dochováno vyjádření Herakleita z Efesu: „Válka je otcem všeho a králem všeho“. V tomto smyslu je válka Heraklitem vnímána jako přirozený stav, ve kterém se ukazuje boží soud, který stanovuje právo vítězů postupovat vůči poraženým s neohraničenou krutostí [9]. Thukydides v popisu Peloponéské války mezi Aténami a Spartou v letech 431–404 př. Kr. zachycuje konfrontaci *archaického* pojetí válečného práva s hledáním kritérií, která mohou válečnou aktivitu rozdělit na oprávněnou či neoprávněnou [12]. Platon v 5. knize Ústavy zaznamenává zárodky etiky válečného konfliktu v rámci popisu pravidel války, která je vedena mezi řeckými městy. Cílem je zabránit drancování a plenění země, nepřátele považovat za odpovědné pouze za vyvolaný konflikt, nezotročovat a nezabíjet poražené a vést válku tak, aby nebyly zničeny naděje na příští spravedlivý a vzájemně výhodný mír [13]. Podle Aristotela musí válka zůstat prostředkem, který vede k větší spravedlnosti, protože ideál svébytnosti a samostatnosti v sobě zahrnuje i schopnost vojenské obrany [14]. Kritéria, která ospravedlňují válku jako adekvátní prostředek, jsou: obrana vlastní svobody, získání vlády nad těmi, které je třeba pro jejich dobro ovládnout a získání vlády nad lidmi, kteří ze své přirozenosti mají být otroky [15].

Antický Řím měl imperiální pojetí míru, které obhajovalo vojenskou expanzi a podrobení si okolních národů jejich ochranou a výhodami, jež tyto vojensky poražené národy získají v rámci *pax romana* garantovaného přítomnými římskými legiemi. Toto pojetí bylo následně převzato i křesťanskými vládci. V období říše římské však vzniká i první systematický výklad otázek válečného práva, jejichž autorem je Cicero. V jeho pojetí je válka chápána jako poslední možný prostředek. Smyslem a cílem války musí být život v míru a spravedlnosti, trest a pomsta vůči poraženým nepřítelům musí mít svou míru, neboť podrobení nepřátelé zasluhují slitování. Cicero také uvádí to, co odlišuje vojáky od civilistů (*žoldnéřů*): římský voják se smí zúčastnit boje jedině v tom případě, že předtím přísahal na praporec [10].

Křesťanství bylo do konce 2. století pronásledovanou sektou a proto křesťané neměli potřebu řešit otázku použití vojenské síly z pohledu veřejné autority. Teprve začátkem 3. století se v souvislosti s vojáky, kteří konvertovali ke křesťanství, objevuje otázka, zda mohou i po křtu zůstat v císařském vojsku a také diskuse o možném vstupu křesťanů do římského vojska [16]. Celková radikální změna společenské situace nastala v roce 313 po Kr. Císařem římské říše se stal Konstantin I. Veliký, který vydal *Edikt milánský*, jímž ukončil pronásledování křesťanů a zaručil náboženskou svobodu všem obyvatelům říše. Následná christianizace římské říše znamenala nový rozměr diskuse o vztahu křesťanských hodnot a použití vojenské síly. Osobní zodpovědnost jednotlivce byla nahrazena zodpovědností za svěřenou společnost a v této souvislosti i diskuzí nad legitimitou války.

V křesťanské tradici jsou otázky morálně oprávněného použití vojenské síly reflektovány v celé řadě biblických knih [17], jejich výpověď je však mnohoznačná. Ve *Starém zákoně* je válka vnímána jako skutečnost, která k životu člověka patří nevyhnutelně (kniha Kazatel, 3. kapitola) a její překonání má eschatologický rozměr - válka je zde vztažena k bojům Bohem vyvolaného národa. Pokud Izrael bojuje jako Boží lid, je vítězství interpretováno jako mocný čin Boží (Žalm 7), pokud bojuje ze své vlastní vůle, je porážka trestem Božím (2 kniha Samuelova, 2. kapitola). *Nový zákon* přináší variabilitu, která vyžaduje nutnost interpretace vztahu Ježíšova poselství (*evangelia*) a vojenského použití síly. Válka je v tomto smyslu interpretována jako zlo i jako znamení II. příchodu Ježíše Krista (evangelium Lukáše, 21. kapitola, evangelium Marka, 13. kapitola), ale vojáci jsou vnímáni pozitivně a jsou dáváni za příklad (evangelium Lukáše, 3. a 7. kapitola).

Rozsáhlou pozornost věnoval problematice *bellum iustum* Augustin z Hippo (354 – 430 po Kr.), který formuloval základní principy spravedlivého vedení války do podoby, jak je známe dnes: náprava poničeného řádu, legitimní autorita a správný úmysl. Na Augustina navázal Tomáš Akvinský OP (1225 – 1274). V *Summa theologiae* podmiňuje legitimitu války nutností jejího vedení legitimní autoritou (zákonnou mocí), spravedlivým důvodem (nápravou věci) a dobrým úmyslem [10].

Se změnou celospolečenské situace, vznikem reformace a objevením Ameriky po roce 1492 je stávající koncept obrany jednotného křesťanského světa překonán a myšlenková tradice spravedlivé války je sekularizována [9]. Francesco de Vitoria (1483–1546) přináší problém konfrontace křesťanské světské autority s autoritou náčelníků indiánských kmenů a odvozuje, že indiánští vládcové jsou nositeli legitimní autority a mohou proto při splnění dalších dvou kritérií (spravedlivý důvod, dobrý úmysl) vést spravedlivou válku proti bílým křesťanským dobyvatelům. Na Francesca de Vitoria navázal Hugo Grotius (1583–1645) nazývaný také „otec mezinárodního práva“. V jeho pojetí je platnost práva a v tomto smyslu správného (morálního) jednání svázána s racionalitou - je závazná univerzálně a nezávislá na náboženském přesvědčení a osobním postoji jednotlivce.

Třicetiletá válka (1618–1648), ukončená westfálským mírem, přinesla kromě obrovského utrpení i nástup absolutistického pojetí státní moci a *politický realismus*. Možnost úspěšného vedení války se přesunula na představitele silných teritoriálních celků. V této souvislosti přichází Thomas Hobbes (1588–1679) s politicko – realistickým pojetím, podle kterého jsou války mezi státními (teritoriálními) suverény nevyhnutelné a jediným rozumným kritériem je prospěch dotyčného aktéra: „Pojmy dobrého a zlého, spravedlnosti a nespravedlnosti zde nemají místo... síla a lest jsou ve válce dvě kardinální ctnosti“ [18].

Koncept absolutistických států znamenal, z pohledu teorie spravedlivé války, zásadní krok zpět v možnosti prakticky eticky ovlivnit posuzování válečných konfliktů a tím i dění v Evropě. Toto období, které zahájilo éru vnímání války jako „pokračování politiky jinými prostředky“ [8] přineslo do teorie spravedlivé války problém práva suverénního státu vstoupit do války bez předchozího posuzování jakýchkoliv etických kritérií [4].

Vedle prakticky uplatňovaného politického realismu se v novověké Evropě objevili myšlenkové proudy (*liberalismus a marxismus*), hledající cestu k omezení počtu válek pomocí strukturálních změn společenských vztahů a systémů. Liberalistické pojetí, reprezentované Johnem Lockem a Adamem Smithem, kladlo důraz na podporu svobody jednotlivce i společnosti pomocí garance lidských práv a svobod. Předpokládalo, že rozvoj svobody bude přirozeně znamenat omezení počtu válek. Naopak, válka v socialistickém pojetí společnosti, reprezentovaném Bedřichem Engelsem a Vladimírem Iljičem Leninem byla spojena s třídním chápáním společnosti. Za spravedlivou a nevyhnutelnou válkou považuje třídní boj za vítězství proletariátu. Socialistické pojetí

předpokládalo, že vítězství proletariátu na internacionální úrovni bude znamenat trvalý stav bez dalších válek [19].

19. století přineslo *moderní* pojetí ozbrojeného konfliktu a války znamenající významnou změnu v charakteru jejich chápání a vedení. Carl von Clausewitz vytvořil systematickou teorii války jako jevu spjatého s určitými předpoklady společenské organizace a vycházející z „absolutistické“ teze o podřízenosti války politickým cílům. Zároveň vyslovil požadavek studovat válku v rámci širšího sociálně-politického kontextu [8]. V tomto smyslu lze vnímat moderní válku jako výsledek vývoje evropského myšlení a způsobu života vycházejícího z racionalistické Descartovské myšlenkové tradice, jako „...formální proces ve smyslu pravidelné, konvenční, právně definované a racionálně řízené procedury v rámci mezistátních vztahů. Legální autoritou, jež je zmocněna vést válku, není nikdo jiný než stát. Stát myslí strategicky; definuje své politické zájmy a cíle, zvažuje a hledá cesty k jejich dosažení a zároveň určuje k tomu přiměřené prostředky. Zároveň vyčleňuje pro účely vedení války kvalifikované a náležitě disciplinované odborníky“ [20]. Válka byla v tomto smyslu státem organizovanou a centrálně řízenou činností, v bojích se střetávaly pravidelné armády a neválčící obyvatelstvo stálo stranou bojů.

20. století a jeho dvě světové války přinesly postupný odklon od „moderních“ principů z důvodu globalizace konfliktů a zapojení civilního obyvatelstva do válečného úsilí. Civilní obyvatelstvo se čím dál tím častěji stávalo cílem útoků a v rostoucí míře bylo záměrně, masově a organizovaně masakrováno. Šok způsobený I. světovou válkou znamenal opuštění konceptu legitimacy války jako eticky neutrálního prostředku a inicioval vznik Ligy národů. To se však ukázalo jako formální a málo účinné opatření a následná, ještě děsivější zkušenost s II. světovou válkou přinesla nutnost vzniku autority světového formátu, jež má k dodržení či prosazení ujednaných pravidel nejen autoritu formální, ale také reálnou.

Reakcí byl vznik Charty Organizace spojených národů (OSN) v San Francisku ve dnech 25. 4. až 26. 6. 1945, která položila základ pro vybudování nového, celosvětového řádu globálního společenství nezávislých států. Charta OSN je zásadním dokumentem, který až do současnosti tvoří jediný všeobecně závazný rámec pro řešení mezinárodních vztahů včetně použití vojenské síly. Lze ho tedy považovat za základní východisko i při hledání etických kritérií pro použití vojenské síly v boji proti terorismu. Druhým významným mezinárodněprávním dokumentem, přijatým v poválečném období na půdě OSN, je Všeobecná deklarace lidských práv, která vznikla 10. prosince 1948.

Interpretace ozbrojených konfliktů a válek ve druhé polovině 20. století vycházela z Hegelovského pojetí filosofie dějin, podle kterého se rozvíjí svoboda a rozum vesmíru tím, že roste lidské uvědomění, schopnost člověka přetvářet svět a tomu, co se právě odehrává nelze rozumět jinak než jako procesu změny, vývoje a pokroku, cestě k dokonalosti doprovázené střetem (*i vojenským*) protikladů, který směřuje k naplnění „světového étosu“ a tím i ke „konci dějin“ [21].

Období studené války však mělo za následek přeměrování vojenské aktivity obou bipolárních, vojensko - politických bloků do tzv. třetího světa. Každý z nich podporoval vlastní klientské státy, režimy, či hnutí, čímž vznikla nová vlna ozbrojených konfliktů a válek. Většina těchto konfliktů se výrazně lišila od evropského pojetí moderní války a byla doprovázena prudkým nárůstem násilí páchaného na vlastních občanech [4]. Navzdory velkým nadějím a očekáváním, které byly s koncem II. světové války spojeny, navzdory očekáváním perspektivy míru a příchodu nového světového řádu, se 20. století „...stalo stoletím válek a revolucí a tedy stoletím násilí, jež se dnes považuje za jejich společného jmenovatele“ [22].

V důsledku kritiky Hegelovy dějinné filosofie, která byla dávána do přímé souvislosti se „stoletím násilí“ [23] se pokusili fenomenologové [24] přistoupit k válce jako k fenoménu. Jejich přístup „...vychází z předpokladu, že válka nevzniká jen tak, nahodile, nýbrž z lidského přesvědčení, z nějaké ideje. A je jen otázkou času a podmínek, kdy...a do jaké míry se tato idea uskuteční.“ [20]. Fenomenologické analýzy válečných konfliktů 20. století vzniklé v západním evropském myšlení v 60. letech 20. století a rozvíjené v českých podmínkách Janem Patočkou [25], ukazují, že „...povaha těchto válečných konfliktů vedla k míru, který byl vytvářen, podporován, určován válkou, ať přímou, či skrytou... a sám ve své povaze nebyl stavem trvalým, nýbrž dočasným...“ [20]. Modelu moderní války neodpovídaly ani válečné konflikty ani války 90. let, které lze již označit za *války postmoderní*. Jsou charakterizovány užíváním guerillové taktiky a zaměřením válečného násilí proti civilistům. V „moderních“ konfliktech první poloviny 20. století byl uváděn poměr vojenských ztrát k civilním přibližně 8:1, v „postmoderních“ konfliktech 90. let 1:8, statistiky OSN dokonce uváděli 1: 9 [26]. Postmoderní válka je spojena s převahou vnitřních konfliktů, hroutícím se státním monopolem na organizované násilí a s návratem války do nestátních rukou. Mizí hranice, kterými moderní stát oddělil legální válku a nelegální kriminální aktivity, sféru vnitřní a vnější bezpečnosti, civilní a válečnou zónu. Válka je vedena nedisciplinovanými skupinami bojovníků, kteří se zpravidla dopouštějí těch nejhorších zločinů proti lidskosti, a přitom nelze dohlédnout jejich zřetelný politický cíl. Postmoderní válka je vítězství iracionality nad politickou racionalitou.

Výše uvedené změny politicko – bezpečnostních podmínek vedly k novému promýšlení aplikace teorie spravedlivé války [7], především v souvislosti se snahou čelit formou *humanitárních intervencí* problému násilí páchaného na občanech jejich vlastní víceméně legitimní vládou a také na otázky související s agendou *The Responsibility to Protect* [27].

2.2 Základní principy a kritéria teorie spravedlivé války

Díky svému normativnímu charakteru má teorie spravedlivé války sloužit jako vodítko při rozhodování o uplatnění vojenského řešení v různých situacích. Rozhodování z ní vycházející má být vedeno snahou zvolit řešení s největším všeobecným morálním přínosem, přičemž právě položení důrazu na morálku tvoří významný rozdíl mezi realismem a teorií spravedlivé války.

Klíčovými pojmy celé teorie jsou *ius ad bellum*, *ius in bellum* a *ius post bellum*. Pojmy *ius in bellum* a *ius post bellum* a jejich interpretace si svým obsahem zaslouží samostatné zpracování a z toho důvodu nebudou autory v tomto textu dále zpracovávány. Pojem *ius ad bellum* obsahuje kritéria, které je nutno uplatnit při rozhodování o morálně oprávněném použití vojenské síly [10]. Rozhodnutí o *ius ad bellum* by mělo být učiněno na základě jeho posouzení podle šesti kritérií. Aby mohlo být užití vojenské síly považováno za morálně ospravedlnitelné, musí být v souladu se všemi z nich. Někteří autoři považují kritéria teorie spravedlivé války za málo etická a příliš pragmatická [28], což je podle nich příčinou, že v rámci debat o správnosti vojenských akcí v Afghánistánu, Iráku, Libyi nebo Sýrii se obě strany sporů s úspěchem opíraly ve svých tvrzeních o kritéria spravedlivé války [29]. Tato skutečnost vyvolává potřebu posouzení a nové interpretace těchto kritérií. Typickým příkladem této potřeby je diskuse vedená Michaelem Walzerem i mnoha dalšími [7].

Podle prvního kritéria „just cause“ je nutná existence tzv. *spravedlivé příčiny*. Za ni se obvykle považuje obrana proti agresi (včetně obrany spojence), rozsáhlá agrese jiného státu vůči jeho vlastním obyvatelům, snaha o odvrácení trvalého ohrožení míru, nebo podpora všeobecných lidských práv. [9, 30]. Podle Michaela Walzera je spravedlivou

příčinou vždy odpor proti agresi, kterou definuje jako jakékoliv porušení teritoriální integrity a politické suverenity nezávislého státu [7].

Druhým kritériem „legitimate authority“ je posouzení *legitimní autority* aktéra rozhodujícího o použití vojenské síly. Kritérium stanovuje, že rozhodnout v této věci jsou oprávněny pouze určité autority. Kromě příslušných orgánů suverénních států v případě obrany proti agresi se za legitimní autoritu považuje Rada bezpečnosti OSN (za okolností vymezených Chartou OSN) a za určitých souvislostí také národněosvobodenecká hnutí bojující proti koloniálním režimům. O dalších potenciálních legitimních autoritách napanuje všeobecná shoda [9]. Někteří autoři [3, 31] považují za součást této podmínky také veřejné vyhlášení války provedené uznatelnou legitimní autoritou. Michael Walzer považuje za legitimní autoritu suverénní stát, reprezentovaný především jeho civilním a vojenským vedením. Je přesvědčen, že navzdory existenci OSN, má suverénní stát právo užít sílu např. pro účely humanitární intervence. Tento postoj vychází z Walzerova přesvědčení, že OSN zklamala v roli organizace, která *chce a může* zasáhnout ve vážných humanitárních krizích [7, 9].

Třetím kritériem „right intention“ je kritérium *správného úmyslu*. Podle něj lze oprávněně rozhodnout o použití vojenské síly, pokud existuje spravedlivá příčina [31], kterou lze rozumět legitimní mandát OSN, nebo takové jednání jiného státu, které v případě, že by se stalo všeobecným pravidlem, znemožnilo cestu k dosažení světového mírového uspořádání (agrese, hrubé porušování lidských práv). Této situace však nesmí být zneužito například pro získání cizího území [9]. Michael Walzer při interpretaci kritéria *správného úmyslu* předkládá dilema, zda stát musí či nemusí pro splnění podmínky *správného úmyslu* vykazovat pouze čistý morální úmysl korespondující se spravedlivou příčinou, nebo zda stačí, když je morální úmysl jedním z několika. Walzer sám se přiklání k druhé variantě, kterou zdůvodňuje přesvědčením, že čistý morální úmysl je v tomto smyslu pouhou politickou iluzí [7]. Jeho postoj však již nedává odpověď, zda morální úmysl musí dominovat, nebo zda stačí, že je pouze přítomen.

Čtvrtým kritériem „likelyhood of success“ je *pravděpodobnost úspěchu*. Podle tohoto kritéria stát nemá „...vstupovat do války, jestliže neexistuje opodstatněný předpoklad, že by tento krok vedl k prevenci či nápravě závažných nespravedlností.“ [9], tedy ke znovuoobnovení směřování k trvalému mírovému uspořádání. Cílem tohoto kritéria je zabránit vzniku zbytečnému masovému násilí [31]. Michael Walzer považuje kritérium za nutnou součást teorie spravedlivé války právě proto, že má bránit zbytečnému násilí. Upozorňuje však, že jeho naplnění či nenaplnění lze určit pouze na obecné úrovni. Navrhuje také, aby obětem agrese byl dovolen (pokud se pro něj rozhodnou) určitý stupeň odporu i za předpokladu chabých šancí na úspěch. Tento odpor má sloužit jako výraz nesouhlasu s agresí a potvrzení práv obětí [31].

Pátým kritériem „proportionality“ je *proporcionalita*. Jeho aplikace v praxi znamená, že očekávané *zlo* či *morální ztráty*, které z případné války vzejdou, by neměly převažovat očekávané *dobro* či *morální zisky* [9, 30]. Michael Walzer považuje proporcionalitu za nejproblematictější kritérium. Podmínka je podle něj splněna, pokud morální přínos války je stejný nebo větší než morální ztráta válkou způsobená. Otázkou pro Walzera zůstává, jak tuto skutečnost změřit. [7]. Kritérium však Walzer zcela nezavrhuje a vnímá ho spíše jako kontrolní otázku, díky níž se příslušní aktéři zamyslí nad rovnováhou přínosů a ztrát, které může použití vojenské síly přinést.

Posledním, šestým kritériem „last resort“ je kritérium *poslední možnosti*. Podle něj se může použití ozbrojené síly stát řešením pouze tehdy, pokud jsou vyčerpány, nebo selžou všechna mírová řešení [3, 30]. Michael Walzer, stejně jako řada dalších autorů [7, 9, 30, 32], je k tomuto kritériu skeptický. Výčet možností, které je možné zkusit před vstupem

do války, považuje za prakticky nekonečný, přesto vyzdvihuje snahu o politické vyjednávání a použití ekonomických nástrojů [7].

O konkrétním příkladu možného použití ekonomických nástrojů v rámci kriteriologie teorie spravedlivé války podrobněji pojednává následující kapitola.

3 Použití ekonomických nástrojů v rámci kriteriologie ius ad bellum – sankce proti Ruské federaci

Použití ekonomických sankcí obecně znamená užití nástrojů hospodářské politiky. Tyto nástroje mohou být uplatňovány na národní, ale i nadnárodní úrovni. Protože se jedná o mezinárodní vztahy mezi státy, hlavní roli sehrávají nástroje zahraničně-obchodní politiky jinak působící a zaměřené na hlavní ekonomické cíle hospodářské politiky, tj. cenovou stabilitu a zaměstnanost v domácí ekonomice. Nicméně, může tu být i další aspekt působení těchto nástrojů za účelem sledování nadřazených cílů, např. vyplývajících z práva nadnárodních hospodářských celků, jako je např. Evropská unie, nebo z mezinárodního práva a souvisejícího se snahou o budování globálního společenství nezávislých států.

V rámci zahraničně-obchodní politiky mohou být uplatňovány tzv. přímé (administrativní) nástroje běžně uváděné jako nástroje protekcionismu (ochranářství). Mezi tyto přímé nástroje řadíme cla, kvóty, vývozní subvence, vývozní prémie, vývozní licence, dovozní licence, neviditelné překážky dovozu nebo embarga. Ekonomická teorie pracuje s různými argumenty uplatňování ekonomických protekcionistických nástrojů. Zpravidla to bývají méně vyspělé ekonomiky, které by jinak trpěly přílivem konkurenceschopnějších statků (včetně kapitálu a technologií), a proto se uchylují k protekcionismu. Častými argumenty bývají ochrana domácích producentů, rozšíření domácí produkce, zachování či zvýšení domácí poptávky a udržení vysoké míry zaměstnanosti. Další cíle mohou spočívat v obavě z příliš úzké specializace výrob a závislosti na vnějším prostředí. Ekonomika má např. zájem udržet si dané odvětví, které by jinak vlivem zahraniční konkurence zaniklo. Může se jednat o krátkodobou a dočasnou ochranu odvětví, které potřebuje projít strukturálními změnami (tzv. výchovný protekcionismus).

Stát však může plnit i jiné cíle aplikací výše jmenovaných ekonomických nástrojů vnější obchodní politiky. Dalším typem cílů mohou být tzv. vojensko-politické cíle a velmi rozšířeným pojmem v hospodářské realitě se staly „ekonomické sankce“ pro jejich plnění. Často používané a zažité slovo „sankce“ znamená obecný pojem zdůrazňující postih pro danou zemi použitím některého z vyjmenovaných přímých nástrojů zahraničně-obchodní politiky. Protože jsou tyto „sankce“ ekonomické povahy a zároveň jejich užití ovlivňuje tvorbu rovnováhy na zahraničních i domácích trzích produkce, a následně i makroekonomické proměnné, označují se jako „ekonomické sankce“. Co je však při jejich použití důležité, je fakt, že tyto nástroje zahraničně-obchodní politiky působí jako dvojsečná zbraň, čímž rozumíme, že se nedotýkají pouze postižené země, ale ovlivňují i ekonomiky států, které se rozhodly tyto nástroje použít. Zahraničně-obchodní politika se ve své podstatě týká usměrňování exportu a importu a rovněž mezinárodního pohybu kapitálu. Pokud jedna země přestane vyvážet do druhé, ovlivňuje se tím obchodní bilance obou zemí. Totéž se týká mezinárodního pohybu kapitálu. Celkově se ovlivňují salda jednotlivých účtů platební bilance všech zainteresovaných zemí.

Pro zkoumání příčin a důsledků uplatňování nástrojů zahraničně-obchodní politiky na nadnárodní úrovni je následně volen příklad uplatnění ekonomických sankcí vůči Ruské federaci (Rusku).

Na základě rozhodnutí Rady EU v červenci roku 2014 a platností od srpna 2014 [33] byly na Rusko uvaleny hospodářské sankce působící jako omezující opatření vzhledem k destabilizující činnosti Ruska na Ukrajině (tj. vzhledem k narušování či ohrožování územní celistvosti, svrchovanosti a nezávislosti Ukrajiny), které lze hodnotit jako porušování principů a pravidel etiky mírového soužití [2]. Jejich obsahem je od srpna 2014 „...zákaz vývozu zboží a technologií dvojího užití pro vojenské užití či pro vojenské koncové uživatele, zákaz poskytování technické či finanční pomoci s tímto zbožím, k tomu platí zákaz vývozu zbraní a souvisejícího materiálu pro vojenské účely“ [33]. Vývozci do Ruska musí získat povolení k vývozu technologií pro ropný průmysl, včetně technické či finanční pomoci související s technologiemi pro použití při průzkumu a těžbě ropy. Veškerá tato opatření byla nasměrovaná na oslabení ruského vojensko-politického potenciálu. Mimoto byl vydaný zákaz obchodování převoditelných cenných papírů a nástrojů peněžního trhu, vydaných jmenovanými institucemi. Pokud veškeré zboží či služby pro vojenské účely označíme jako vojenská produkce, potom mají tyto sankce vždy dvě strany mince. Jednak plní svůj účel ze strany nařizující instituce, ale na druhé straně postihují i vývozce této produkce, a vývoz (vojenský i civilní) je součástí domácího produktu, v konečné instanci proto tyto sankce ovlivňují i velikost národního důchodu, zaměstnanost i cenovou hladinu. Tento efekt popisuje teorém lokomotivy, jenž vysvětluje vzájemné ovlivňování výkonu ekonomik za předpokladu růstu vývozních možností, a to za situace neúplného využití výrobních zdrojů v ekonomikách. V tomto případě bude působit v opačném směru společně se záporným efektem multiplikace, jenž popisuje jev, kdy pokles vývozu a následně výkonu domácí ekonomiky bude dále působit na pokles spotřebních a investičních výdajů vlivem poklesu odměn výrobním faktorům. Souhrnně se ekonomiky dostávají do cyklických výkyvů společně se změnami v zaměstnanosti, velikosti výstupu ekonomiky a cenové hladině.

Následná odvetná reakce Ruska, s účinností od srpna roku 2014 na hospodářské sankce postihující z hlavní části ruskou vojenskou produkci, začala působit na reálný sektor v Evropské unii a dalších státech, když Rusko zakázalo dovoz důležitých potravin z EU, USA, Austrálie, Kanady a Norska [33]. Podrobný seznam zakázaného dováženého zboží obsahoval zejména druhy ovoce a zeleniny, maso, ryby, mléko a mléčné výrobky. Tímto se zákazy dovozu neboli obchodní embarga týkající se vojenské produkce rozšířily i na civilní reálný sektor a začal prohlubovat již zmíněné efekty (teorém lokomotivy a multiplikace působící v záporném směru) při poklesu exportu jmenovaného zboží ze zemí EU a dalších států. Země dříve vyvázející dané potraviny do Ruska byly nucené hledat nové trhy. Tam však zvyšovaly agregátní nabídku, což vytvářelo tlak na pokles cen s dalšími následky týkající se zhoršené ziskové situace domácích producentů. Konkrétně je postižen důležitý sektor ekonomiky – zemědělství. V tomto sektoru nastává tlak na pokles produkce z důvodu rostoucí nabídky na trhu a na pokles poptávky po pracovní síle. Koncem května 2016 byly odhadnuty finanční ztráty pro země EU v hodnotě cca 3 biliónů CZK. Pro Velkou Británii byla odhadnuta ztráta na cca 240 mld. CZK. Rusko přes vyhlášená embarga na dovoz základních potravin snížilo spotřebitelský přebytek pro vlastní domácnosti, neboť poklesem nabídky na trzích dochází k růstu cen. Moskva vyčíslila ztrátu cca 14,5 mld. Kč z poklesu zahraničního obchodu, přičemž finanční situaci Ruska způsobují i poklesy cen ropy na světovém trhu. Podle vykazovaných statistik se za uplynulý rok 2015 český export do Ruska snížil o cca 30 % a odhady poklesu reálného produktu ruské ekonomiky jsou odhadovány na - 4 % v roce 2015 [34]. Údaje poukazují na změny v obchodní bilanci zainteresovaných států a pokles zahraničního obchodu západních zemí s Ruskem. Ekonomiky EU jsou však vzájemně propojené mezinárodním obchodem, kdy se pokles zahraničního obchodu s Ruskem

přelévá do poklesu zahraničního obchodu s ostatními zeměmi EU (jako je např. závislost exportu České republiky na exportu Německa). Některé státy a jejich firmy mohou na druhou stranu spatřovat v rozsáhlém ruském trhu investiční příležitost a budou nabízet svůj kapitál, aby se zhodnotil v časech obnovy ruské ekonomiky, a více pak po uvolnění zahraničního obchodu.

Podle informací platných v listopadu 2016 platí sankce EU vůči Rusku do konce ledna roku 2017 [35]. Použití nástrojů každé hospodářské politiky vždy sleduje určitý cíl. Efektivnost působení těchto nástrojů bude možné posoudit až po skončení jejich platnosti podle naplnění konkrétních cílů společné bezpečnostní a obranné politiky zemí EU realizované v souladu s principy etiky mírového soužití. Podle hlavního cíle to znamená posoudit, do jaké míry se podařilo působením nástrojů společné hospodářské politiky odvrátit narušování či ohrožování územní celistvosti, svrchovanosti a nezávislosti Ukrajiny aniž by muselo být učiněno rozhodnutí „ius ad bellum“ o morálně oprávněném použití ozbrojené síly formou humanitární intervence.

V rámci naplňování tohoto primárního cíle se zainteresované strany potýkají s dalšími sekundárními důsledky, neboť použití embarg a restriktivních nástrojů působících na finančních trzích a trzích reálné produkce ovlivňuje z ekonomického hlediska alokaci zdrojů, zasahuje do tržního mechanismu, tvoří se nové rovnováhy na trzích a mění se nabízené i poptávané množství. Změny v alokaci vstupů a produkci dále působí na změnu v ziskové situaci domácích a zahraničních firem. Domácnosti pozměňují rozdělení svého disponibilního důchodu na nákup jednotlivých statků, což vede ke změně jejich ekonomické situace (celkového užitku). Co může jednomu ekonomickému subjektu přinášet výhodu při uvalení ekonomických sankcí, jinému může způsobovat ztrátu. Takto působí i použití odvetných embarg z ruské strany. Domácnosti mohou nakoupit levnější potraviny v důsledku rostoucí nabídky dovážené produkce, která by jinak směřovala ze zemí EU do Ruska, ale z důvodu odvetných embarg tam nemá odbytu a je nutné ji nabízet v jiných zemích. Kde se náhle projevil růst nabídky, znamená, že někde jinde došlo k jejímu poklesu. Proto ruská strana pocítuje růst cen potravin a pokles spotřebitelského přebytku. Co se týče podnikatelských subjektů, domácí firmy v zemích EU budou z důvodu rostoucí nabídky pocítovat pokles ziskovosti nebo mohou utrpět ztrátu, neboť příliv dovážených potravin srazí ceny celkové produkce a trhy se mohou potýkat s převisem nabídky. Tuto situaci také vnímají státní autority (vlády) a nastoluje se jim otázka, jak vyřešit tento stav. Pokud nástroje zahraničně-obchodní politiky v podobě ekonomických sankcí (embarga) trvají dočasně, nabízí se otázka, zda se přetržené zahraničně-obchodní vazby subjektů zainteresovaných stran (země EU a Ruska) znovu spojí. Je nutné poznamenat, že vazby mohou být již natrvalo nespojitelné z důvodu přizpůsobení se ekonomických subjektů a vyhledání jiných obchodních partnerů. Také negativní zkušenosti a nespolehlivost hrají roli při rozhodování o přijetí původních dodavatelů, pokud hovoříme o vývozech zemí EU směrem do Ruska.

4 Závěr

Snaha o budování globálního společenství nezávislých států na principech etiky mírového soužití je trvale doprovázena hlubokým skepticismem i nezlomnou nadějí. Skepticismus vidí ve znovu a znovu se opakujících scénářích jednotlivých ozbrojených konfliktů potvrzení, že jakákoliv snaha vložit do rozhodování o využití ozbrojené síly při řešení mezinárodních i vnitrostátních problémů nějaká etická pravidla, je zcela naivní. Ale ani tvrdý skepticismus a důsledný politický realismus nemůže popřít a vyvrátit skutečnost, že celou historií lidstva, která je spojena s použitím ozbrojené síly, jde v ruku v ruce i naděje ve smysluplnost mírového soužití a snaha dokázat, že dobré vztahy mezi různými

skupinami či národy jsou vždy pragmaticky výhodnější, než ozbrojený střet. Cílem autorů bylo poukázat na skutečnost, že výše zmíněný pragmatismus výhodnosti dobrých vztahů není postaven pouze na osobním postoji člověka, ale že se globálnímu lidskému společenství již podařilo vytvořit funkční model etiky mírového soužití, který je sám o sobě vybaven dostatečně funkčními nástroji a možnostmi – včetně těch ekonomických – aby kýženého mírového soužití mohlo být dosaženo.

Zdroje

- [1] VACURA, Miroslav. Přirozený zákon ve filosofii 20. století a jeho zdroje. In: *Electronic journal for philosophy* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2011, 2011(23) [cit. 2016-11-19]. ISSN 1211- 0442.
- [2] HOLUB, Tomáš. *Boj proti terorismu ve světle nauky o takzvané spravedlivé válce: návrh kriteriologie*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky - Prezentační a informační centrum MO, 2009, 199 s. ISBN 978-80-7278-508-7.
- [3] BELLAMY, Alex J. *Just Wars: From Cicero to Iraq*. Cambridge: Polity Press, 2006, 280 s., s. 199.
- [4] SUTOR, Bernhard. Od spravedlivé války ke spravedlivému míru? Etapy a šance procesu dějinného poučení. Praha: Filosofia, 2014, 301 s. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-421-3, s. 270.
- [5] FLEGR, Jaroslav. Úvod do evoluční biologie. Praha: Academia, 2007. Galileo. ISBN 978-80-200-1539-6.
- [6] LESHAN, Lawrence L. Psychologie války: jak pochopit její tajemnost a šílenost. Přeložil Šárka WAISOVÁ. Praha: BB art, 2004. ISBN 8073411784.
- [7] WALZER, Michael. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books, 2006 [1977], 361 s.
- [8] CLAUSEWITZ, Carl von. O válce. Praha: Academia, 2008. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-1598-3.
- [9] COPPIETERES, Bruno and FOTION, Nick. *Moral Constraints on War: Principles and Cases*. Plymouth: Lexington Books, 2008.
- [10] CHARLES, Daryl. *Between Pacifism and Jihad: Just War and Christian Tradition*. Madison: Intervarsity Press, 2005.
- [11] GUTHRIE, Charles; QUINLAN, Michael. *The Just War Tradition: Ethics in Modern Warfare*. New York: Walker & Company, 2010.
- [12] THUKÝDIDÉS. *Dějiny Peloponéské války*. 2. Praha: Odeon, 1977.
- [13] PLATÓN. *Ústava*. 4., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-729-8142-0.
- [14] ARISTOTELÉS, KŘÍŽ, Antonín (ed.). *Politika*. 3. vyd. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-30-2.
- [15] ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. 2. rozš. vyd. Praha: P. Rezek, 1996. ISBN 80-901-7967-3.
- [16] NOVÁK, J. Tertullianus - Obrana křesťanů – Apologeticum. In: *Čtvrtá patristická čítanka (Teol. studie)*. Ed. Novák, J., Praha: Česká katolická charita, 1985, s. 7-77.
- [17] *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. 22. (13. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2016. ISBN 978-80-7545-020-3.
- [18] HOBBS, Thomas. *Leviathan*. Cambridge: Tuck Richard, Cambridge University Press, 1991, s. 85–91.

- [19] DOYLE, Michael W. *Way of War and Peace*. New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1997.
- [20] NEKVAPILOVÁ, Ivana. Mír, konflikt a válka po rozpadu bipolarity. In: *Vztah ekonomiky a obrany po studené válce*. Sborník příspěvků z odborného semináře Katedry ekonomie a ekonomiky obrany státu k dlouhodobému záměru vědecké práce FEOS VVŠ PV ve Vyškově. Vyškov: VVŠ PV, 2001. ISBN 80-7231-073-9.
- [21] HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Filosofie dějin*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2004. ISBN 80-865-5919-X.
- [22] ARENDTOVÁ, Hannah. *O násilí*. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2011. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-464-0, s. 7.
- [23] POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřítelé*. Druhé, revidované vydání. Praha: OIKOYMENH, 2015. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-261-5.
- [24] PATOČKA, Jan. *Úvod do fenomenologické filosofie*. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2003. Oikúmené. ISBN 80-729-8064-5.
- [25] PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0263-4.
- [26] KALDOR, Mary. *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, Oxford, 1999, s. 192, ISBN 0-7456-2067-1, s. 8
- [27] Dostupné na WWW: <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml> [online]. [cit. 2016-11-17].
- [28] PATTERSON, Eric. „Just war in the 21st century: Reconceptualising just war theory after September 11. In: *International Politics*, 42, 1, 2005, s. 116-134.
- [29] COREY, David; CHARLES, Daryl. *The just war tradition: an introduction*. Wilmington. Del.: ISI Books, 2011.
- [30] DUŘPEKTOVÁ, Eva. Teorie spravedlivé války ve světle nových výzev po konci studené války. In: *Ozbrojené konflikty po konci studené války*. Eds. Pospíšil, Ivo a Kříž, Zdeněk. Brno: Muni press, 2012, s. 39-85.
- [31] OREND, Brian. *Michael Walzer on war and justice*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2000.
- [32] SEYBOLT, Taylor. *Humanitarian military intervention: the conditions for success and failure*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- [33] Dostupné na WWW: <https://eeas.europa.eu. EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine>. [online]. [cit. 2016-11-15].
- [34] Dostupné na WWW: <http://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.htm>. [online]. [cit. 2016-11-17].
- [35] Dostupné na WWW: <https://euobserver.com/foreign/131812>. [online]. [cit. 2016-11-10].